

„A HÍR SZENT, A VÉLEMÉNY SZABAD”

Magyar Bálint

A liberális paradoxon és az SZDSZ

Az 1990-es magyarországi választásokon a liberális pártok, az SZDSZ és a Fidesz együttesen a parlamenti helyek mintegy harminc százalékát szerezték meg. A nyugati liberális pártok jóleső meglepettséggel fogadták e fejleményt. A liberalizmus reneszánsza? S éppen Kelet-Európában? De a gyanú is élt bennük: tényleg arról van-e szó, aminek e jelenség első pillantásra látszik, vagy csupán érzelmi csodálódás áldozatai. A nyugati demokráciákban a liberális elvek minimumát (legyen szó akár a politika kodifikált szabályairól, akár a szokásjogba ágyazódó viselkedési kultúráról) a legitim politikai szereplők túlnyomó része nemcsak elfogadja, hanem meggyőződéssel képviseli is. Nálunk viszont nem ez a helyzet.

A nyugati demokráciákban nem a liberális minimum elveinek elfogadása vagy el nem fogadása képezi a fontosabb politikai erők elkülönülésének alapvető dimenzióját, mint ahogy nálunk, hanem a liberális minimum elfogadása után kezdődik a politikai erők differenciálódása. Ebből adódik az a sajátos helyzet, hogy ott rendszerint erős liberális bázis gyenge liberális pártokkal jár együtt. Hiszen a liberális elvek minimumát elfogadva, nem kell szükségszerűen liberális pártokra szavazni. Ugyanis a szociáldemokrata—liberális—konzervatív felosztás semelyik pártjának követése sem zárja ki az alapvető liberális elvekkel való azonosulást lehetőségét, csak legfeljebb a szabadság és szolidaritás elveinek elgyötírt arányában mutatkozik különbség. A megállapodott demokráciákban a legitim politikai spektrum túlnyomó részét lefedik a liberális minimum elveit evidensen elfogadó pártok, s csak a jobb- és baloldali találhatók olyan politikai csoportosulások, melyek kívülről esnek a liberális mezőre.

Nálunk viszont egy — a nyugati parlamentáris demokráciák társadalmában tapasztalhatóan határozottan szűkebb — liberális bázis erős liberális pártokkal társul. A magyar parlamentben az 1990-es választások eredményeként megjelenő politikai skálának csak kisebb részét fedik le a liberális minimum elveit elfogadó erők. A skála jobbszélén gyakorlatilag mindhárom koalíciós párt kívül esik a liberális mezőre. A balszélén pedig az MSZP jelentős része nyúlik túl azon. (Ugyanakkor az MSZP liberális mezőbe belógó szárnya vonatkozásában sem biztos, hogy nem csak az ellenzéki lét kényszere teszi-e időlegesen fogékonnyá a liberális alapszempontok iránt, mely fogékonyság

amit az antiliberalis satú szorításának nevezhetünk. Persze aszimmetrikus saturál van szó, melynek manapság — műszaki szakkifejezéssel élve — a jobb „pofája” a nagyobb.

A modern polgári demokráciákban intézményes garanciák biztosítják, hogy a többségi elv egyszerű statisztikai értelmezése ne vezethessen többségi diktatúrához. E garanciák a következőképpen foglalhatók össze a liberális minimum alapelemeiként:

- A többségi hatalomnak egy tényleges demokráciában alkotmányos, intézményes korlátai vannak. A liberalizmus egyik legfontosabb alapeleme, hogy az egyénnek vannak olyan jogai, melyek semmilyen többség akaratának sem kérdőjelezhetők meg. E korlátok nálunk alkotmányosan rögzítettek és olyan intézményekben testesülnek meg, mint a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság vagy pedig a parlamenti ellenzék jogai. Ez utóbbinál az úgynevezett kétharmados törvények

vesebben viselik. Demokratikus hagyományok híján a szokásjog finom kultúrája helyett szinte minden helyzetben a többségi pozíció skrupulusok nélküli, a törvényeket olykor többé, máskor kevésbé figyelembe vevő, de alapjában mégiscsak nyers alkalmazása vált gyakorlattá. S bár a magyar politikai életet jellemző hangnem semmivel sem durvább, mint az egyes nyugati demokráciákban használatos, mégsem alaptalan politikizáló közvéleményünk szorongása. A liberális minimumot illető konszenzus hiánya ugyanis a politikai erők játékát szinte automatikusan az egész politikai berendezkedést érintő elkecsereedett küzdelemmé teszi.

A magyar demokrácia különleges helyzete Kelet-Európában abban áll, hogy a liberális erők feladatát nem a

„A magyar demokrácia különleges helyzete Kelet-Európában abban áll, hogy a liberális erők feladatát nem a polgári demokrácia politikai intézményrendszerének megteremtése képezi, hiszen az már 1989—90 folyamán kiépült. A küzdelem téje a liberális minimum elveire épülő polgári demokrácia megroggyantásának, lebontásának megakadályozása, vagyis az antiliberalis kihívással szembeni ellenállás.”

esetében épp a többségi elv túlfeszített logikája az, mely az egyszerű többség akaratának korlátokat szab.

- A hatalmi ágak korrekt szétválasztása és az ezzel való megbékélés azt szolgálja, hogy a végrehajtó hatalom ne tehesse zárójelbe, ne végrehesse maga alá a parlamentet, az igazságszolgáltatást, az önkormányzatot és a sajátot.

- Az állam és az egyház szigorú szétválasztása elengedhetetlen feltétele a laikus állam létének s az állam világnézetileg semleges működésének. A liberális felfogás szerint ugyanis az államnak nem ilyen vagy olyan ideológiát, hanem feladat- és konfliktuskezelő technikákat kell közvetítenie.

- A választási győzelem az államapparátus és az állami intézmények irányítására és nem bekebelezésére jogosítja fel a kormányzó pártokat. A gazdaság állami tulajdonú vállalatainak pedig felfogásunk szerint (sem az esetekben érvényesített személyzeti politika, sem pedig jövedelmek felhasználása vonatkozásában) nem szabad pártvállalatokként működniük. A kormányzó pártok, az államapparátus, az állami intézmények és a közélet szféráinak erőszakos közelítése, mesterséges egymásba préselése egy monolitikus uralom kialakulásának egyik veszélyforrása vagy éppen eszköze.

- A liberálisok a visszahúzódó, ám szolgálattéves állam hívei. Az államnak azon területekre kell tevékenységi körét korlátoznia, ahol más, nem állami eszközökkel nem lehet a felmerülő problémákat kezelni, a feladatokat elvégezni.

- A saját szabadsága immár az Alkotmánybíróság által is elismert evidenciaként

polgári demokrácia politikai intézményrendszerének megteremtése képezi, hiszen az már 1989—90 folyamán kiépült. A küzdelem téje a liberális minimum elveire épülő polgári demokrácia megroggyantásának, lebontásának megakadályozása, vagyis az antiliberalis kihívással szembeni ellenállás.

A polgári demokrácia eljövendő esélyeit illetően egyáltalán nem másodlagos, hogy a liberális pártok, s ezen belül is az SZDSZ milyen társadalmi támogatottságot képesek felmutatni a következő választásokon. Ha explicit formában nem is, de a konkrét társadalmi-politikai problémákra adott válaszok körüli viták két eltérő politikai taktikát sejtetnek az SZDSZ-en belül.

Az egyik taktika abból a feltevésekből indul ki, hogy az SZDSZ úgy tudja nagy pártként stabilizálni magát, ha egyfelől (a Fideszsel versengve) megpróbálja kitölteni a liberális elveket valló polgárok jelentette politikai teret, másfelől ugyanakkor megpróbálja tágítani a liberális mezőt.

Ez a politikai magatartás a liberális elveket nem kényszerű áldozatnak tekintő erkölcs oltárán, hanem éppen

ni a potenciális választópolgárok legnagyobb körét. Bár a hazánkban megszülető új pártok rendszerváltó ideológiákkal jöttek a világra, e pártok szervezésének és felépítésének mintakészlete meglehetősen ódon maradt, s öntudatlanul is nem egy modern néppárt, hanem sokkal inkább egy klasszikus tömegpárt mintáit követik.

A klasszikus tömegpártok (szemben a modern néppártokkal) sajátos osztály- és rétegelkötelezettséggel rendelkező politikai képződmények. Az embereket sokkal kevésbé autonóm polgároknak, mint inkább szociológiai paraméterek, de leginkább a munkaviszony által meghatározott szavazóautomatáknak tekintik. Ha valaki munkás, szavazzon a munkáspártra, ha vállalkozó, akkor a vállalkozók pártjára, s ha (mint Lengyelországban) sörivő, akkor a sörivők pártjára. Az ilyen szemléletből erednek azok a schova nem vezető kérdések, miszerint el kellene döntenünk, hogy kinek a pártja vagyunk. Egy biztos: az SZDSZ nem statisztikai alanyok, nem statisztikai adatok pártja, hanem a szabadság és a szolidaritás pártja, s így mindazoké, akik ezen elvek alapján berendezett társadalomban kívánnak élni.

A polgárokhoz fűződő viszony eltérő jellege a két párttípus különböző jellegű felépítésében is megmutatkozik. Ha a potenciális szavazók, stabil szimpatizánsi kör, a párttagság, a pártvezetőség egymásra épülő szintjeit sematikusan ábrázolni kívánnánk, akkor ezt a klasszikus tömegpárt esetében egy szabályos piramissal tehetnénk meg. A modern néppártok megjelenése idején e struktúra inkább hasonlít egy homorú piramisra, míg a modern néppártok stabilizálódása után már inkább egy kupolára. Míg a nyugati demokráciákban párszázalékos „elpártolás” döntik el a választások eredményeit, addig nálunk még 20-30 százalékos szavazói „ingázások” a jellemzőek.

A klasszikus tömegpárt esetében a tömegesség vonatkozik mind a tagságra, mind a szavazótáborra. De sokkal inkább meghatározó a tagság és a szavazótábor aránya. A nyolcvanas évek elején az MSZMP minden tagjára körülből nyolc-tíz „szavazó” jutott. Ez az arány a jelenlegi MSZMP esetében is hasonló, csak hogy most egy „miniatűr tömegpárttal” van dolgunk. Ilyen jelleget mutatott a Nyugat-Moszkva-barát kommunista pártjainak többsége is. Ha egy politikai párt esetében a tagság a szavazótáborunk már csak a nevedét felé teszi ki, az

liberális minimum elveit elfogadó erők. A skála jobbszélén gyakorlatilag mindhárom koalíciós párt kívül esik a liberális mezőn. A balszélén pedig az MSZP jelentős része nyúlik túl azon. (Ugyanakkor az MSZP liberális mezőbe belógó szárnya vonatkozásában sem biztos, hogy nem csak az ellenzéki lét kényszere teszi időlegesen fogékonyra a liberális alapeszmék iránt, mely fogékonyág egy más politikai helyzetben könnyen elenyészhet.)

Magyarországon a liberális mezőt szinte egészében a két liberális párt tölti ki. Ugy tűnik, annak a polgárnak, akinek politikai kultúráját a liberális minimum alapeszméi határozzák meg, sokkal kézenfekvőbb az SZDSZ-hez vagy a Fideszhez kötődnie, mint a nyugati demokráciákban a liberális pártokhoz.

Az alapvető politikai választóvonal nálunk nem a liberális alapeszmék árnyalatai között, hanem a liberális és antiliberális politikai meggyőződés között húzódik. Az SZDSZ-en belüli platformosodás jelensége, a liberális konzervatív unió, a szabadelvű kör és a szociális szárny létrejötte ennek fényében nem tekinthető másnak, mint a nyugati domináns pártstruktúrák egy párton belüli leképeződésének. E politikai áramlatok SZDSZ-en belüli intézményesedése mégsem vezet majd a párt szétszakadásához. Hiszen a liberális mezőn kívüli bal-, de különösen jobboldali erők nyomása gyakorlatilag egy pártba zárja a liberális spektrum különböző árnyalatait. Ez az,

A szerző országgyűlési képviselő, az SZDSZ OT tagja

és az állami intézmények és a közélet szférájának erőszakos közelítése, mesterséges egymásba préselése egy monolitikus uralom kialakulásának egyik veszélyforrása vagy éppen eszköze.

• A liberálisok a visszahúzódó, ám szolgálatkész állam hívei. Az államnak azon területekre kell tevékenységi körét korlátoznia, ahol más, nem állami eszközökkel nem lehet a felmerülő problémákat kezelni, a feladatokat el látni.

• A sajtó szabadsága immár az Alkotmánybíróság által is elismert evidenciaként magába foglalja a sajtónak az államtól való szabadságát. Nevezetesen azt, hogy a közszolgálati médium nem lehet kormányzolgálati médium.

A megállapodott nyugati demokráciákban a liberális minimum említett alapelemei széles elfogadottsággal bírnak a legitim politikai erők körében. Ez egyrészt stabilitást ad magának a parlamentáris demokráciának, másrészt a kodifikált politikai intézményeket a szokásjogok puha, a politikai viselkedési kultúrát csak a politikai illem és szégyen eszközeivel szankcionáló közegébe ágyazza. A botrány az a sajátos intézmény, mely a sajtó segítségével kikényszeríti a nem frott, nem kodifikált, de elfogadott politikai viselkedési normák megsértésének szankcionálását. Ez csak azért működőképes, mert a politikai intézményrendszer felépítésének elvei és a politikai szereplők értékei harmonizálnak egymással.

Nálunk azonban rendkívüli ellentmondás feszül a politikai demokrácia intézményrendszere és az azt kormányzati pozícióban kitöltő erők politikai filozófiája között. Olyan szereplőkre került a polgári demokrácia közpolitika szmokingja, akik a régi jó kelet-európai otthonkát, tréninget vagy éppen díszmagyart láthatóan szí-

ből indul ki, hogy az SZDSZ úgy tudja nagy pártként stabilizálni magát, ha egyfelől (a Fideszsel versengve) megpróbálja kitölteni a liberális elveket valló polgárok jelentette politikai teret, másfelől ugyanakkor megpróbálja tágítani a liberális mezőt.

Ez a politikai magatartás a liberális elveket nem kényszerű áldozatnak tekintő az erkölcs oltárán, hanem éppen ellenkezőleg, úgy gondolja, hogy a liberalizmus eszméi a társadalmi hatékonyság szempontjainak is kiválóan megfelelnek. A morális, politikai és szakmai meggyőződés ebben az esetben egyaránt indokolja a liberális alapértékekhez való rendkívül következetes ragaszkodást.

A másik taktika képviselői attól tartanak, hogy a liberális elvek hangsúlyos képviselője következtében az SZDSZ, úgymond, beszorulhat a liberális résbe, s tömegbázisa összezsugorodhat. Ezért a liberális határok átlépésének taktikájával próbálnak kiszélesíteni az SZDSZ tömegbázisát. Balról a szociális, jobbról pedig a nemzeti vagy egyházi kérdések vonalán megpróbálva elhódítani potenciális szavazókat a liberális mezőn kívüli politikai riválisainktól. Ez a taktika óhatatlanul magában hordja a liberális elvek felhígításának, a politikai következetesség erodálódásának és a stabil szimpatizánsi kör elvesztésének veszélyét.

Ugyanis ha elfogadjuk, hogy vannak olyan politikai kérdések, melyek megosztják a társadalmat, akkor tudomásul kell vennünk, hogy egy liberális párt nem térhet ki a választás elől. Ha egy párt nem képes választani a lehetséges politikai alternatívák közül (például kárptólás, egyházi vagyon, Zétényi—Takács-törvénytervezet vagy más esetekben), akkor őt sem tudja választani az e kérdésekben megosztott választók semelyik része sem. Erre a helyzetre is igaz, hogy aki sokat (azaz sokfélét) markol, az végül is keveset fog.

Talán mert a nyugati liberális pártok nem tartoznak hazájukban a legnagyobb pártok közé, Magyarországon is állandóan felmerül a kérdés: vajon nem anakronizmus-e, nem átmeneti jelenség-e nálunk a nagy liberális pártok léte. Hogy miért nem az, arra már korábban feleltem.

Egy párt nagysága, támogatottságának mértéke nem elhatározás kérdése. Hiszen a politikai pártok lényeges jellemzője, hogy hatalomra törnek, s ezt polgári demokráciákban a rájuk szavazó polgárok minél nagyobb részének megnyerésével érhetik el. Ezen evidencia ellenére állandóan megfogalmazódik az elitpárt vagy tömegpárt dilemmája, mely kérdésfelvetés ebben a formában egyszerűen értelmetlen és hamis.

A valódi kérdés (túl a különféle politikák tartalmi problémáin), hogy egy párt milyen szerkezettel, milyen felépítéssel s tagjainak milyen jellegű tevékenységével képes magához vonza-

szavazótábor aránya. A nyolcvanas évek elején az MSZMP minden tagjára körülbelül nyolc-tíz „szavazó” jutott. Ez az arány a jelenlegi MSZMP esetében is hasonló, csak hogy most egy „miniatűr tömegpárttal” van dolgunk. Ilyen jelleget mutatott a Nyugat Moszkva-barát kommunista pártjainak többsége is. Ha egy politikai párt esetében a tagság a szavazótáborok már csak a befelét forduló, felét teszi ki, az már a szektásodás biztos jele.

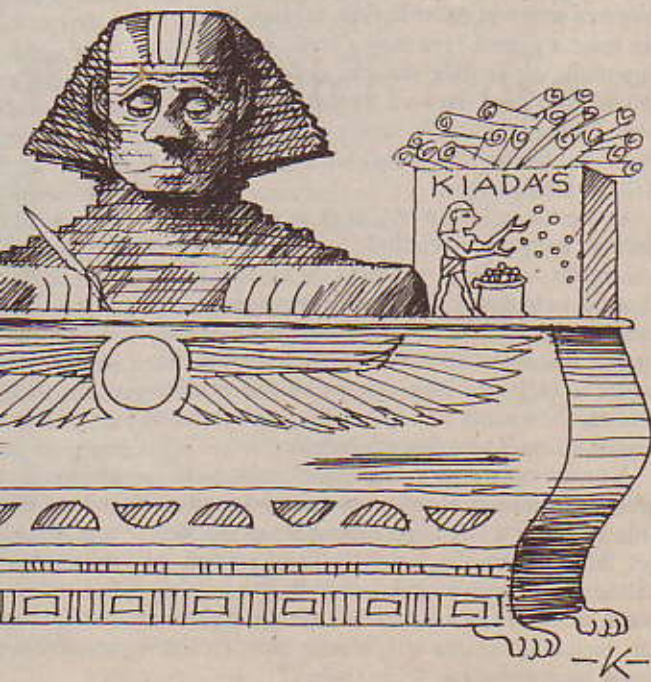
A klasszikus tömegpárt tagjai a párt iránti kötelezettségeikben uniformizált pártkatonák, akiket merev határok választanak el a párton kívüli civilektől, s politikálásuk elsődleges terépe a párttaggyűlés. Ez a szerkezet csak egy befelé forduló, a párttagság politikai ízlését követő politikálást tesz lehetővé, ahol a párttagság olyan transzmissziós szíj, mely az ötszörösfizeres szavazatmennyiséget automatikusan hozni tudja. A klasszikus tömegpárt ezért ha szavazatait növelni akarja, kénytelen a párttagság növelésének primitív technikáit erőltetni.

A megállapodott demokráciákban a polgárok túlnyomó többsége azonban nem kíván egy-egy politikai erő mellett párttagként elköteleződni, hiszen egy sorozatos választásokra épülő rendszerben ez csökkentené választási, véleményváltoztatási szabadságát. Ezért ha szimpatizál is valamelyik politikai párttal, a kötődés lazább, a függetlenségét megőrző formáit választja.

A modern néppártok tagsága szavazóbázisukhoz viszonyítva jóval kisebb, mint a klasszikus tömegpártoké. (Egy tagra negyven-hatvan szavazó jut.) Ez egyben azzal a következménnyel is jár, hogy a modern néppártok tagságán belül kialakított politikai vélemények, álláspontok nem „húzzák” automatikusan magukkal a politikai sikerhez szükséges tömegű választópolgárt. Ezért egy modern néppártban a párttag funkciója egészen más, mint a klasszikus tömegpártban. Itt a párttag már nem lehet befelé forduló pártmunkás, hanem csak kifelé tekintő menedzser, aki arra figyel, hogy miként tud híveket szerezni liberális elveken felépülő társadalomszervezési programjának. Míg a klasszikus tömegpárt, ha analógiákat keresünk, „gyáripari”, addig a modern néppárt sokkal inkább „szolgáltató” természetű. A kialakuló és stabilizálódó modern néppártok közötti különbség főként a biztos szimpatizánsréteg mértékének különbségében mutatkozik meg. Bár Magyarország Kelet-Európában élenjár a többpártrendszer kialakításában és intézményesítésében, a politikai pártok mégis meglehetősen ingoványos talajon működnek.

A politika professzionális művelőinek tudomásul kell venniük, hogy a klasszikus tömegpártok kora lejárt. Különben csak anakronisztikus helyzetek frusztrált szereplőivé válnak.

Aida

KAJÁN TIBOR RAJZA